

МАЛА ПРОЗА О. КОБИЛЯНСЬКОЇ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Наталія Руснак, Ірина Антофійчук. Мала проза О. Кобилянської як об'єкт лінгвістичного дослідження.

У статті зроблена спроба розглянути малу прозу О. Кобилянської в термінології лінгвістики тексту, звернено увагу на низку проблемних питань, з-поміж яких визначення тексту малої прози, підходи до вивчення художнього тексту, функції тексту, текстові одиниці, пресупозиція, категорійний апарат тексту.

Ключові слова: картина світу, тексти малих жанрів, текстема, пресупозиція, зв'язність, цілісність, наратор.

Наталія Руснак, Ірина Антофійчук. Малая проза О. Кобылянской как объект лингвистического исследования.

В статье проанализирована малая проза О. Кобылянской в терминологии лингвистики текста, обращено внимание на ряд проблемных вопросов, среди которых дефиниция текста малой прозы, подходы к изучению текста, функции текста, текстовые единицы, пресуппозиция, категорийный аппарат текста.

Ключевые слова: картина мира, тексты малых жанров, текстема, пресуппозиция, связность, целостность, наратор.

Natalia Rusnak, Irina Antofijchuk. Small prose of O. Kobylyanska as an object of linguistic research.

This paper attempts to use terminology database to text linguistics short prose of Kobylyanska, drawn attention to a number of issues, among which the definition of text of short prose, approaches to the study of text, function of text, text units, presupposition, categorical apparatus of the text.

Key words: world view, small text genres, tekstema, presupposition, coherence, integrity, narator.

У другій половині 90-х і 900-ті роки, в основному, найпродуктивнішому періоді творчості, О. Кобилянська розробляє жанри „малої” прози – соціально-психологічні оповідання з життя буковинських селян „Банк рустикальний”, „У св. Івана”, „На полях”, настроєві психологічні образки „Жебрачка”, „Покора”, ліро-драматичні пейзажні малюнки „Битва”, „Під голим небом”, філософські діалоги „Він і вона”, алегоричні поезії в прозі „Рожі”, „Акорди”, „Там звідки пробивались”, афористичні мініатюри; у реалістичному ключі витримана збірка оповідань „До світу”, яка була надрукована у 1905 р. У малих жанрах (новели, нариси, поезії в прозі) О. Кобилянська відтворила панораму тогочасного життя на тлі прекрасної природи (недаремно малі форми у творчості буковинських письменників кінця XIX – початку XX ст. зазвичай мали жанрову характеристику образок з кародного життя), психологічний світ людини, те, що у термінах сучасних гуманітарних наук має назву картина світу. Малі жанрові форми О. Кобилянської продовжили літературну європейську традицію, дозволили авторці у лаконічній формі мінімумом мовних засобів ущільнити інформацію і створити незабутні образи та відтворити певні стани душі.

Мала проза О. Кобилянської потребує комплексного лінгвального аналізу. Мета статті – намітити шляхи опису жанрів малої прози О. Кобилянської, окреслити коло проблемних питань, які вимагають розв'язання.

Передовсім потребує уточнення термін *текст малої прози*. У антропоцентричній парадигмі дослідження внаслідок внутрішнього розвитку мовознавчої науки текст став основним об'єктом дослідження. В універсальній дефініції поняття *текст* увагу акцентовано на його когнітивній і прагматичній природі та на ретрансляційному характері (текст є провідником інформації і, ширше, культури): „Текст (від лат. *тканина, сплетіння, поєднання* – цілісна семіотична форма лінгвопсихоментальної діяльності мовця, концептуально та структурно інтегрована, що служить прагматичним посередником комунікації й діалогічно вбудована до семіотичного універсуму культури” [11, с. 599–600].

З-поміж різноманітності текстових витворів чільне місце посідає *художній текст*. Визначення І. Р. Гальперіна, одного з найвідоміших дослідників тексту, відповідає художньому тексту. Пор.: „Текст – твір мовленнєвого процесу, який є завершеним, літературно опрацьованим відповідно до типу документа; твір, що складається із заголовка і ряду особливих одиниць (надфразних єдностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного,

стилістичного зв'язку, і має певну цілеспрямованість та прагматичну настанову" [3, с. 18].

Як відзначає В. П. Белянін, у мовознавчій думці можна знайти до 300 визначень тексту [за 4, с. 341]. У тлумачення тексту кожен дослідник вкладає своє розуміння, виходячи з постулатів тієї науки або напрямку, представником якої він є. Ф. де Соссюр зазначав, що не об'єкт визначає погляд дослідника, а навпаки, погляд створює сам об'єкт. Визначення тексту різняться ще й ступенем узагальнення, врахуванням специфіки кожного типу тексту.

Художній текст розуміємо як універсум культури, творчо осмислену автором дійсність, матеріалізовану у жанровій формі певного роду. *Художній текст* малої прози – це вербалізація фрагмента дійсності у формі семіотичної одиниці, яка має конститутивні ознаки. Створенню будь-якого тексту передують задум. Авторський задум вимагає відпрацювання, корекції мовного матеріалу. Відповідно, (за твердженням Тартуської школи), у художньому тексті реалізується вторинна моделювальна система, тобто опрацьована мова.

Текст – це багатогранне, багатоаспектне явище, що має, без сумніву, свою специфіку, яка полягає у тому, що його потрібно розглядати з урахуванням різних підходів. Дослідник повинен обрати ракурс розвідки, відповідно до якого і вибудує стратегію аналізу. Гуманітарна наука дозволяє різноманітні інтерпретації. „Взагалі, наука про мову оперує гуманітарним знанням і, відповідно, не визнає абсолютних істин: рівні права на існування мають різноманітні погляди, якщо вони внутрішньо не суперечливі” [14, с. 32]. Другою особливістю аналізу тексту є штучна препарация текстової тканини, виокремлення мовленнєвих явищ, які функціонують у структурі тексту. Нерідко ті самі явища можуть слугувати ілюстрацією до різних теоретичних положень. Третя складність полягає у виборі та обґрунтуванні теоретичної бази дослідження, адже сучасна метамова науки на позначення одного феномена має декілька близьких за значенням найменувань.

Текст як найскладніший об'єкт філології можна досліджувати в різноманітних ракурсах: *онтологічному* (сутність тексту як лінгвістичної реальності, його статус та специфіка серед інших мовних одиниць); *гносеологічному* (відображення об'єктивної дійсності, а точніше, знань про духовну і матеріальну культуру); *прагматичному* (ставлення автора до змістового матеріалу тексту); *лінгвістичному* (мовне оформлення знань: внутрішньотекстова структура та семантика мовних одиниць).

Нині відзначаємо особливу увагу науковців до тексту в лінгвокогнітивному та прагматичному аспектах, оскільки перший залучає до наукового аналізу комплекс відомостей, об'єднаних поняттям „національна картина світу”, стосується фундаментальної проблеми взаємозв'язку *мови – мислення – культури*, другий же зосереджує увагу на не менш важливій проблемі *антропоцентризму* мови.

Проте однією з ознак сучасної науки є експансіонізм. „Його сутність у тенденції до розширення своїх меж науки; це відбувається тоді, коли ракурси дослідження певного об'єкта вважаються не зовсім чіткими або через складність об'єкта змінюються і стають аморфними. Спостерігається розширення спектру об'єктів, які вивчає лінгвістика тексту (як свого часу текст із матеріалу став об'єктом аналізу, так тепер до нього приєдналися *дискурс, інтертекст, гіпертекст*), залучення методології, методів та методик інших наук до збільшеної кількості одиниць лінгвістики тексту спричиняє збільшення кількості аспектів дослідження (не лише власне-лінгвістичних, але й нейро-, психо-, етно- соціо- лінгвістичних)” [8, с. 16].

Враховуючи, що текст має стосунок до двох психолінгвістичних процесів – породження й сприйняття тексту, беручи до уваги психолінгвістичну природу тексту, який функціонує у комунікативному ланцюгу *автор – текст – слухач*, текст розглядаємо у площині *текст – автор* і *текст – читач*. Виокремлення двох площин тексту зумовлює необхідність у розмежуванні знань, об'єктивованих у тексті автором, і знань, отриманих читачем. У цьому ракурсі можна розглядати і дві функції тексту, які є різновидами комунікативної. Функція тексту щодо автора – *епістемічна*, функція збереження знань про дійсність, а функція тексту щодо читача – *гносеологічна*, функція отримання нових знань.

Вербальна комунікація у чистому вигляді неможлива, адже інтерпретаційними ключами для людини є система знань, почуттів, відчуттів, ідей, які стоять поза текстом, так звані позатекстові фактори, зумовлені попереднім досвідом партнерів спілкування.

Характеристика партнерів спілкування, учасників комунікативного акту, в якому функціонує текст, передбачає аналіз позатекстових чинників, тобто фонових знань автора та читача.

У науковій літературі на позначення фонових знань учасників комунікації, когнітивного тла,

на якому відбувається успішне спілкування, використовують низку близьких термінів, як-от: *пресупозиція, вертикальний контекст, прецедентні феномени*. Найбільш уживаним з цих термінів у сучасній текстології є пресупозиція – „імпліцитний складник змісту висловлення або тексту, який є істинним і несуперечливим, передре їхньому вербальному плану та сприяє їх успішному сприйняттю і розумінню” [11, с. 491].

З метою типології позатекстових чинників О. С. Ахманова, І. В. Гюббет уводять до наукового обігу поняття вертикальний контекст і фонові знання. Вертикальний контекст це – „...алюзія, тобто утворення метафоричних та інших висловлень, які передбачають у читача знання певного історико-філологічного матеріалу” [1, с. 47]. Фонові знання в інтерпретації дослідників – ширше поняття, це соціально-культурне тло, яке визначає мовлення. Вертикальний контекст – термін філології, фонові ж знання належать країнознавству.

У сучасній російській текстології на позначення позатекстових чинників зі значенням, близьким до фонових знань (О. С. Ахманова, І. В. Гюббет) і фонові інформація (В. В. Виноградов), використовують поняття *прецедентні феномени*, які визначають як: 1) добре відомі всім представникам національно-лінгво-культурної спільноти явища, що мають надособистісний характер, 2) актуальні у когнітивному (пізнавальному й емоційному) плані, 3) звернення до яких постійно поновлюється у мовленні представників національно-лінгво-культурної спільноти [7, с. 170]. Під прецедентними феноменами зазвичай розуміють відомі широкому загалу літературні тексти, літературні персонажі, на які часто покликаються.

До вищеназваних понять близький термін *інтракультурні лакуни* (термін К. Хейла), тобто між автором і читачем існує інформаційна відстань.

Новелу „Банк рустикальний” читач може сприймати, маючи відомості про соціально-економічний стан селянства на Буковині в кінці XIX – початку XX ст., новела „Мужик” потребує інформації про національні стосунки на цій території.

Потребує розв’язання проблемне питання – місце тесту у мовній системі. Теза про те, що ДТ є одиницею не тільки мовленнєвою, але й мовною, дає змогу говорити про наявність рівня тексту в мовній системі. Рівень тексту у мовній системі не заперечують такі вчені, як О. І. Москальська, І. І. Ковалик, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін. „Рівень тексту визнано вищим ярусом мовної системи” [9, с. 9], хоча це твердження спростовує, наприклад, О. О. Леонтєв.

Наявність рівня тексту можна обґрунтувати *функціональним* підходом. Текст, виконуючи комунікативну функцію, становить найскладнішу одиницю, у побудові якої беруть участь одиниці нижчих рівнів. Услід за Ф. Данешем, рівень мовної системи тлумачать як клас однорідних одиниць, що має один ступінь функціональної складності і виконує одну конструктивну функцію. Текст відповідає цьому визначенню.

Виділення рівня тексту можна обґрунтувати і *когнітивним* підходом: морфема є носієм незакінченого поняття, слово – носій закінченого поняття, речення виражає судження, текст вербалізує знання, точніше, певні типи знань [5].

Виділення рівня тексту в мовній системі потребує введення інваріантної одиниці цього рівня. У текстології на позначення інваріантної одиниці текстового рівня мови існує термін *текстема*. Дихотомія *текстема – текст* на текстовому рівні є виявом філософської єдності *абстрактне – конкретне*. Отже, *текстема – текст* перебувають у тих самих співвідношеннях, що і фонема – звук, морфема – морф, словоформа – граматична форма слова. Між узагальненою одиницею і конкретною, текстемою і ДТ, існує ще одна проміжна одиниця – *надтекст*. *Надтекст* – це сукупність ДТ однієї теми. Уведення такої одиниці, на нашу думку, є цілком закономірним, оскільки на кожному мовному рівні між абстрактною і конкретною одиницями є проміжна ланка. Так, між морфемою і морфом є клас суфіксальних, кореневих, префіксальних морфем тощо. Отже, тріада *текстема – надтекст – текст* відповідає принципу ізоморфізму мовної системи.

Художній текст – це та одиниця, що безпосередньо „пов’язує” дві науки у одне ціле – лінгвістику і літературознавство, формуючи філологічний підхід до його вивчення. Художній текст передбачає в його лінгвістичному описі враховувати й літературну традицію вивчення твору. Крім того, можемо знайти точки перетину літературознавчих та лінгвістичних понять. Наприклад, літературознавчий термін *ідея* до певної міри відповідає класифікації видів інформації І. Р. Гальперіна.

Традиційно текст досліджують за мовними рівнями. У цьому ракурсі можна проаналізувати діалектні явища у мові творів О. Кобилянської. Існують й інші способи аналізу тексту. Виділяючи конститутивні ознаки тексту, можна застосувати категорійний опис тексту (опис за текстовими категоріями). В описі кожної категорії беруть участь мовні засоби різних рівнів. Категорійний опис тексту відходить від „рівневого” й відповідає „польовому” аналізу мовного матеріалу (опис за принципом семантичного поля; ідея та її розробка пов’язані з іменами німецьких лінгвістів Г. Іпсена, Й. Тріра, Л. Вейсерберга). Ідея „поля” та принцип аналізу запозичені з фізики і через психологію, біологію та соціологію введені до лінгвістики. Третій тип аналізу тексту можна визначити як структурний, тобто виділяється й описується певна системна одиниця.

Онтологічний статус ДТ вимагає передовсім визначення його параметрів, конститутивних ознак, тобто величин, які визначають наявність об’єкта дослідження. Визначення та опис конститутивних ознак ДТ здійснено відповідно до традиції текстології. „З’ясування та систематизація внутрішньо необхідних характеристик тексту пов’язано з питанням про його, тексту, якісну визначеність, тобто відмінності тексту від не-тексту. Це – перший етап в осмисленні проблеми делімітації та ідентифікації тексту, тобто відмежування його від інших мовних одиниць. Якісну визначеність тексту в зарубіжній лінгвістичній традиції називають *текстуальністю*, вона постає як сукупність певних ознак (параметрів). У вітчизняній (йдеться про російську лінгвістику) науці у цьому сенсі частіше говорять про категорії тексту” [14, с. 19].

Питання про конститутивні ознаки тексту, в ролі яких постають текстуальні категорії, остаточно не розв’язане. Кожен дослідник відповідно до потреб дослідження, типу аналізованого тексту визначає свій перелік категорійних ознак. Найбільш повний опис категорійних ознак тексту знаходимо в монографії І. Р. Гальперіна „Текст как объект лингвистического исследования”. Зокрема, дослідник виділяє такі текстові категорії: види інформації у тексті, членування тексту, когезія (внутрішньотекстові зв’язки), континуум, автосемантия уривків тексту, інтеграція та завершеність тексту. Усі категорії тексту, на думку автора, можуть бути зведені до меншої кількості параметрів, які визнають й інші дослідники [3].

З. Я. Тураєва розглядає категорії тексту як найбільш загальні і суттєві ознаки, що становлять сходинки у пізнанні його онтологічних, гносеологічних та структурних характеристик. Опис та вивчення категорій тексту передбачає як таксонімічні (класифікаційні), так і квалітативні дослідження. Вона поділяє всі категорії тексту на дві групи: структурні та змістові, або концептуальні. Усі категорії тексту взаємозумовлені, але перші належать тексту як лінгвістичному об’єкту, а другі відображають процес відтворення у тексті об’єктивної дійсності; перші закладені у самій структурі тексту, другі здійснюють зв’язок між текстом і об’єктивною дійсністю, яка відтворена в ньому. До структурних категорій тексту належать зв’язність, інтеграція, прогресія, стагнація, до змістових – образ автора, художній простір та час, інформативність, причинність, підтекст, модальність. Усі категорії мають план змісту і план вираження. У формуванні категорій тексту беруть участь одиниці різних рівнів у їх взаємодії та взаємозв’язку [13]. Згодом до цих категорій у науковій літературі було долучено інші категорії, наприклад, адресованості (О. П. Воробйова), емотивності (В. І. Шаховський). Загалом у 90-их рр. у науковій літературі налічувалося більше 50-ти текстових категорій [за 14, с. 20].

Всі дослідними тексту одностайні в тому, що до складу категорійного апарату тексту належать категорія зв’язності та цілісності, оскільки зв’язність та цілісність – ознаки системи. Фрагмент дійсності, вербалізований у тексті, багатомірний, багаторівневий, текст – лінійна та одномірна одиниця. Об’ємність, багатомірність дійсності відтворена за допомогою зв’язків між одиницями тексту. Категорію зв’язності тлумачать як горизонтальну категорію, зумовлену лінійним характером тексту. Класифікація зв’язності добре опрацьована в науковій літературі, зазвичай представлена лексичними та логіко-граматичними засобами. До лексичних засобів належать абсолютний повтор, спільнокореневі слова та синоніми. До логіко-граматичних – проформи (займенники) та юнктиви (сполучники).

На відміну від зв’язності, цілісність – це вертикальна категорія, яка апелює до мислення слухача. У науці точиться дискусія щодо тотожності / відмінності категорій цілісності та завершеності. Так, І. Р. Гальперін вважає, що завершеність тексту передбачає його цілісність. Натомість, О. О. Леонтьєв розмежовує цілісність та завершеність. Показники тексту в його відмежованості, тобто в наявності меж тексту (початку і кінця) та заголовку. Художній текст –

закрита система, має чіткі межі – початок і кінець та заголовок, який є згорнутою формою відтворення авторської теми та ідеї, або, за класифікацією І. Р. Гальперина, є втіленням змістовно-фактуальної, змістовно-концептуальної або підтекстової інформації. У новелі „Жебрачка” відтворено почуття автора, які виникли з приводу зустрічі із жебрачкою, проте заголовок є втіленням змістово-фактуальної інформації. Фінальна частина тексту реалізує змістово-концептуальну інформацію *Несказанно гідке чувство заволоділо мною* (6, с. 453).

Однією з категорій тексту є образ автора. В. В. Виноградов писав: „Образ автора – це не просто суб’єкт мовлення, найчастіше він навіть не названий у структурі художнього твору. Це – концентроване втілення суті твору, яке об’єднує всю систему мовленнєвих структур персонажів у їх співвідношенні з оповідачем і через них стає ідейно-стилістичним центром, фокусом цілого” [2, с. 118]. З. Я. Тураєва називає функцію автора локацією, тобто абстрактними відношеннями, що виникають навколо творчого Я як центрального орієнтира часу і простору. Через це поняття матеріалізується світогляд, оцінка дійсності, життєва позиція, розуміння вічних істин (засудження, схвалення подій тощо) [13]. У літературознавстві точиться дискусія щодо тотожності образу автора і ліричного героя в ліричних творах, співвідношення автора і наратора у прозових, ідентичності автора і персонажів художнього тексту.

Ідея М. М. Бахтіна про поліфонічність як основну засаду великої прози дала поштовх теорії нарації. Наратологія – теоретична літературознавча дисципліна, яка вивчає сукупність загальних тверджень наративних (розповідних) жанрів; систематизацію типів нарації (розповідності) та структуру сюжету [12, с. 612]. Наратор (фр. *оповідач*) у розповідному тексті – „голос”, який промовляє, відповідає за акт нарації, оповідаючи про життєву ситуацію, зазвичай у цьому сенсі говорять про подію як „правдиву історію”.

У текстах малих жанрів О. Кобилянської розповідь веде наратор, оповідь ведеться від 1-ос., в ролі наратора виступає чоловік, письменник: *Вікно моєї артистично урядженої кімнати стояло широко відчинене, і я сидів при нім до писання* (6, с. 452).

Кожна з новел додає штрихи до образу наратора. Наратор у новелі „Банк рустикальний” постає як людина, яка співчуває чужому горю *...уста мої дрижали, коли я передавав йому стан речей...* (6, с. 469). У новелі „Мужик” перед читачем постає патріот.

Художній текст вибудовується за схемою ідея – художній образ – мова. Категорія художнього образу пов’язана із функціональним типом мовлення – портретним описом, у створенні якого беруть участь передовсім соматизми (слова, що позначають частини тіли); пор.: *Ціла тонка згорблена постать з головою, похиленою на груди, простягнутою рукою прибирає нараз характер напруження... Жовтий, немов віск, худий, але молодий, надзвичайно правильний профіль хилиться на грудь. Горішньої частини лиця не бачу ще добре; нижча напаятна глибоким, давно задерев’янілим болем... вона сліпа, цілком сліпа. Довгі шовкові чорні вії закривають очі...* (6, с. 453).

Із категорії художнього образу можна виокремити підкатегорію *художньої деталі*. У новелі „Жебрачка” такою деталлю є скавуління жебрачки, яка монотонно повторює: *Змилуйтеся над нещасною, і бог заплатить вам!* (6, с. 453), зазвичай деталь, на яку припадає смислове навантаження, повторюється.

Малі жанри мають багато спільного із поезією, оскільки апелюють до почуття читача, відповідно, у текстах цього типу можна виокремити категорію експресивності. Експресивність новел відтворюють конструкції, до складу яких входять слова з протилежним значенням. Поєднання протилежностей, напевно, один із текстотвірних прийомів авторки: *Лежала межі чотирма стінами, як жебрачка! Сильного духу, аристократка в повнім значенні слова, саме та, що ненавиділа з глибини серця малодушність, що воліла упадати з голоду, як приймати милостиню й коритися – скінчити життя в найбільших злиднях!* (6, с. 458).

Отож, аналіз текстів малих жанрів О. Кобилянської потребує розв’язання низки проблемних питань, з-поміж яких чільне місце посідає категорійний апарат текстів малих форм. До конститутивних ознак цього типу текстів належать зв’язність, цілісність, художній простір та час, художній образ, художня деталь та експресивність.

Література

1. Ахманова О. С. „Вертикальный контекст” как филологическая проблема / О. С. Ахманова, И. В. Гюббет // Вопросы языкознания. – 1977. – № 3. – С. 47–54.

2. Виноградов В. В. О теории художественной речи / Виктор Владимирович Виноградов ; [послел. Д. С. Лихачева]. – М., 1971. – 239 с.
3. Гальперин И. Р. Текст как объект лингвистического исследования / Илья Романович Гальперин. – М. : Наука, 1981. – 139 с.
4. Залевская А. А. Психолингвистические исследования. Слово. Текст: избранные труды / Александра Александровна Залевская. – М. : Гнозис, 2005. – 543 с.
5. Каменская О. Л. Текст и коммуникация: [учеб. пособ.] / Ольга Львовна Каменская. – М. : Высшая школа, 1990. – 152 с.
6. Кобилянська О. Повісті. Оповідання. Новели / О. Кобилянська / вступ. ст., упоряд. і прим. Ф. П. Погребенника. – К. : Наук. думка, 1988. – 672 с.
7. Красных В. В. „Свій” среди „ужих”: миф или реальность? / Виктория Владимировна Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.
8. Лукин В. А. Художественный текст: Основы лингвистической теории / В. А. Лукин. – М : Ось-89, 2005. – 560 с.
9. Мельничайко В. Я. Лінгвістичний аналіз художнього тексту: завдання і методи / В. Я. Мельничайко // Теорія і практика лінгвістичного аналізу художнього тексту. – Тернопіль : ЛІЛЕЯ, 1997. – С. 25 – 59.
10. Руснак Н. О. Лінгвокогнітивні та прагматичні виміри діалектних текстів буковинських говірок : монографія / Н. О. Руснак. — Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2009. – 448 с.
11. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енцикл. / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
12. Слово. Знак. Дискурс: антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [ред. М. Зубрицька]. – Львів : Літопис, 1996. – 634 с.
13. Тураева З. Я. Лингвистика текста. (Текст: структура и семантика): [учеб. пособ. для пед. ин-тов] / Зинаида Яковлевна Тураева. – М. : Просвещение, 1986. – 126 с.
14. Чернявская В. Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность: учеб. пособ. / Валерия Евгеньевна Чернявская. – М. : Либроком, 2009. – 248 с.